

Tietue 3 / 2014

Tietue on Jyväskylän yliopiston kirjaston lehti, joka ilmestyy verkossa neljä kertaa vuodessa.

ISSN-L 1798-4890

ISSN 1798-4890

Kurkistus kirjastojen tulevaisuuteen – vaikutelmia IATUL-konferenssista

10.9.2014 Tekijä [Jyväskylän yliopiston kirjasto](#)

Aalto-yliopiston kirjasto järjesti kesäkuussa Otaniemessä kansainvälisen kirjastoalan IATUL-konferenssin. IATUL on luonnontieteellisten ja teknisten kirjastojen maailmanjärjestö (*International Association of Scientific and Technological University Libraries*).

Vuosittaiset konferenssit ovat IATUL-järjestön keskeistä toimintaa. Kirjastoalalla näitä konferensseja arvostetaan laajasti, ja niiden antia pidetään merkityksellisenä mitä tahansa tieteenaloja edustaville kirjastoille. Tämä ennako-odotus täyttyi myös tämän vuoden konferenssin osalta.

Konferenssin pääteeman *Measures for Success: Library Resources and Effectiveness under Scrutiny* mukaisesti esitykset käsitelivät menestyksen ja tehokkuuden mittaamista sekä kirjastojen toimintaresursseja. Koska monet kehysorganisaatioita koskevat taloudelliset ja tehokkuushaasteet ovat kirjastojenkin haasteita, ne tarjoavat myös mahdollisuuksia tuottaa mittaamisessa ja toimintojen kehittämisessä tarvittavia asiantuntijapalveluja.

On siirrytty perinteisistä kirjastotehtävistä e-aineistojen ja tieteellisen julkaisutoiminnan asiantuntijoiksi.

Useimmat puhujat edustivat teknisten alojen kirjastoja, ja esityksistä ilmeni, että he ovat jo lähes täysin siirtyneet perinteisistä kirjastotehtävistä e-aineistojen ja tieteellisen julkaisutoiminnan asiantuntijoiksi. Konferenssin esitykset liittyivät monipuolisesti tiedon avoimuuteen, tietoturvaan, bibliometriikkaan ja altmetriikkaan sekä palvelumuotoiluun, uusiin kirjastojärjestelmiin ja informaatiolukutaitoon.

Konferenssiin osallistui 180 henkilöä 29 maasta ja kaikista maanosista. Päiviin mahtui 19 keynote- ja plenary-luento sekä yhteensä 43 rinnakkaisessiota. Konferenssiin kuului tietysti myös posterinäyttely sekä varsinaisten luentopäivien väliin sijoitettu ekskursio Fiskarsin ruukkimiljööseen.

Miten kirjastopalvelujen arvoa voi mitata ja lisätä?

Kiinnostava keynote-luento oli kirjastoalalla tunnetun ja arvostetun professori **Carol Tenopirin** esitys *Measuring and Increasing the Value of Academic Library Services*. Tenopir on tutkinut laajasti tieteellisen tiedon julkaisemisen ja tutkijoiden tiedonkäyttötapojen muutoksia jo 30 vuoden ajan. Tenopir raportoi esityksessään johtamaansa kansainvälistä vertailututkimusta, jonka tulokset vahvistavat hänen aiempia havaintojaan muun muassa tutkijoiden aktiivisen tiedonhankinnan vaikutuksista tutkimuksen laatuun.

Carol Tenopir

Tähän asti kirjastojen arvoa on mitattu kvantitatiivisilla tilastoilla, esimerkiksi elektronisten aineistojen käytön kasvuun perustuen. Koska nämä luvut eivät sinänsä kerro mitään kirjastoihin kohdennetun resurssoinnin vaikuttavuudesta, kirjastojen arvoa voitaisiin osoittaa rahoitus- tai vaihtoarvona tai käyttöarvona. Vaikuttavuutta mittaa myös investoinnin tuotto prosentti (return of investment, ROI)

- Rahoitus- tai vaihtoarvossa on kyse summasta, jonka kirjaston asiakas on valmis maksamaan tiedosta, joko rahana tai aikana.
- Käyttöarvolla tarkoitetaan niitä positiivisia seurauksia kirjaston asiakkaalle, jotka johtuvat lukemisesta ja yleensä tiedon käytöstä.
- ROilla voidaan osoittaa kirjaston vaikuttavuutta, kun verrataan kirjaston saaman rahoituksen kasvua yliopiston laitosten rahoituksen kasvuun. Jokainen kirjastolle sijoitettu euro tuottaa takaisin yliopistolle x euroa.

Tenopirin tutkimuksessa selvitettiin mukana olevien kirjastojen arvoa näillä mittareilla. Tärkeää perustietoa ja vahvistuksia aiempiin käsityksiin saatiin tutkijoiden ajankäytöstä tieteellisen kirjallisuuden lukemiseen sekä siitä mihin tarkoituksiin he aineistoa tarvitsevat:

- Tutkijat käyttävät jatkuvasti runsaasti aikaa tieteellisten julkaisujen lukemiseen.
- Tutkijoiden oma kirjasto on hankkinut suurimman osan heidän tarvitsemistaan artikkeleista, mutta itse lukeminen tapahtuu erittäin harvoin kirjaston tiloissa.
- Tutkijat lukevat pääasiassa tutkimus- ja kirjoittamistyötään varten, vähemmän opetuksensa tueksi tai tietojensa ajantasaisuuden ylläpitoon.
- Paljon julkaisevat tutkijat myös lukevat paljon. Palkitut tutkijat lukevat enemmän ja myös laajemmin erityyppisiä aineistoja. Menestyvät tutkijat alkavat olla mukana sosiaalisessa mediassa ja myös tuottavat sinne sisältöjä.

Tenopir totesi, että kirjastojen arvon ja vaikuttavuuden määrittelemisessä tulee tarkastella tuloksia, ei vain panostuksia. Mittaamiseen ei riitä yksi metodi. Tarvitaan sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista tietoa.

Carol Tenopirin esitys: <http://docs.lib.purdue.edu/iatul/2014/keynotes/4/>

Mikä on IL-opetuksen vaikuttavuus korkeakouluopiskelijan tutkimustaitoihin?

Marja Talikan, Harri Eskelisen ja Hanna Värriin (Lappeenrannan teknillinen yliopisto, LUT) esitys *Does IL education have an impact on undergraduate engineerin student's research skills?* oli yksi konferenssin kiinnostavimpia. Lappeenrannan teknillinen yliopisto oli yhteistyössä kirjaston kanssa toteuttanut tutkimuksen siitä, kuinka informaatiolukutaidonopetus vaikuttaa tutkintoa suorittavan insinööriopiskelijan tutkimustaitoihin.

Lappeenrannan teknillisen yliopiston kirjasto järjestää informaatiolukutaidon opetusta maksutta kaikille tiedekunnille. IL-opetus on osana tiedekuntien opetussuunnitelmaa ja toteutetaan läheisessä yhteistyössä seminaariryhmien ohjaajien kanssa. Jokaiselle ensimmäisen vuoden opiskelijalle on pakollinen kurssi IL-opetusta osana ”introduction studies”-opintoja.

Tärkeänä osana koulutusta ovat myös viittauskäytännöt, lähdeluettelon laatiminen ja omien lähteiden arvioiminen.

Korkeakouluopiskelijan IL-opinnoissa tulee tutuksi mm. tietokantojen valitseminen, omien tutkimusalojen tiedonlähteet, Nelli-portaalin käyttö ja hakulausekkeiden teko ja muokkaus. Tärkeänä osana koulutusta ovat myös viittauskäytännöt, lähdeluettelon laatiminen ja omien lähteiden arvioiminen hyödyntäen erilaisia arviointityökaluja kuten Scopus ja JCR.

Tutkimusasetelmassa IL-opetukseen osallistui kaksi ryhmää: suomenkielinen maisteritason tutkintoa suorittava ryhmä sekä toinen kansainvälisistä opiskelijoista koostuva tutkimuksen menetelmä -kurssia suorittava ryhmä. Molemmat ryhmät saivat 2×2 tuntia IL-opetusta, johon sisältyi luentomaista tietokantojen esittelyä sekä ohjattua tiedonhaun itsenäistä harjoittelua.

IL-opetuksen vaikuttavuutta opiskelijoiden tutkimustaitoihin analysoitiin kiinnittämällä huomiota mm. opiskelijoiden käyttämien tiedonlähteiden ja viitteiden laatuun, hakulausekkeiden laadintaan ja ohjaavien opettajien antamiin arvioihin. Lisäksi opiskelijoiden omaa arviointia mitattiin kyselylomakkeilla eri vaiheissa tutkimusta.

Ongelmia oli myös tutkimuskysymyksen ymmärtämisessä.

Ennen IL-opetusta opiskelijan tiedonhaun taidot riittivät tekemään yksinkertaisia vapaasanahakuja, joissa käytettiin yleensä vain yhtä hakutermiä. Monesti myös selkeä tiedonhaun suunnitelma puuttui ja usean termin yhdistäminen oli epäselvää. Valtaosalla oli ongelmia myös tutkimuskysymyksen ymmärtämisessä. Opiskelijat eivät osanneet muodostaa tutkimusaiheestaan hakulauseketta, vaan laativat listan perusmuodossa olevista sanoista, jotka esiintyivät tutkimuksen otsikossa.

IL-opetuksen jälkeen (luento ja itsenäinen harjoittelu 2×2 tuntia) opiskelijoiden tiedonhaun taidot parantuivat merkittävästi. Opiskelijat osasivat sanankatkaisun, fraasien käytön, yhdistelmähaun Boolean operaattoreilla sekä termien laajentamisen ja rajaukset. Lisäksi he kiinnittivät huomiota vertaisarviointiin ja osasivat itse arvioida lähteitään erilaisia arvioinnin työkaluja hyödyntäen.

Tutkimuksessa käytettyjen tiedonlähteiden laatu parantui ja merkittävin muutos tapahtui tieteellisten lehtiartikkelien käytössä; niiden käyttö tutkimusaineistona nousi koulutusten jälkeen yli puolella.

Opiskelija, joka ei ole osallistunut IL-opetukseen, tuottaa useammin kopioitua tekstiä, syyllistyen lähes plagiarismiin.

Tutkimuksia ohjaavan professorin havainnot opiskelijoidensa tutkimustaitojen kehityksessä osoittivat myös selkeästi IL-opetuksen tarpeellisuuden osana yliopisto-opintoja. Professorin näkemyksen mukaan opiskelija, joka ei ole osallistunut IL-opetukseen, tuottaa useammin kopioitua tekstiä, syyllistyen lähes plagiarismiin ja esittää tutkimuksessaan yksittäisiä faktoja ilman omia perusteluja. Tällainen opiskelija ei myöskään tuo riittävästi esille aiempaa tutkimusta, vaan esittää korkeintaan omaa näkökulmaa tukevaa aineistoa. IL-opetuksen jälkeen opiskelija kykenee tutkimuksessaan käymään dialogia aiemman tutkimuksen kanssa ja sijoittamaan oman tutkimuksensa osaksi tieteenalansa perinnettä. Hän osaa muotoilla ja analysoida oman tutkimuskysymyksen ja laatia tiedonhaun suunnitelman sekä esittää omia tutkimustuloksiaan kattavasti, huomioiden myös ristiriitaiset näkökulmat.

Marja Talikan, Harri Eskelisen ja Hanna Värin esitys:

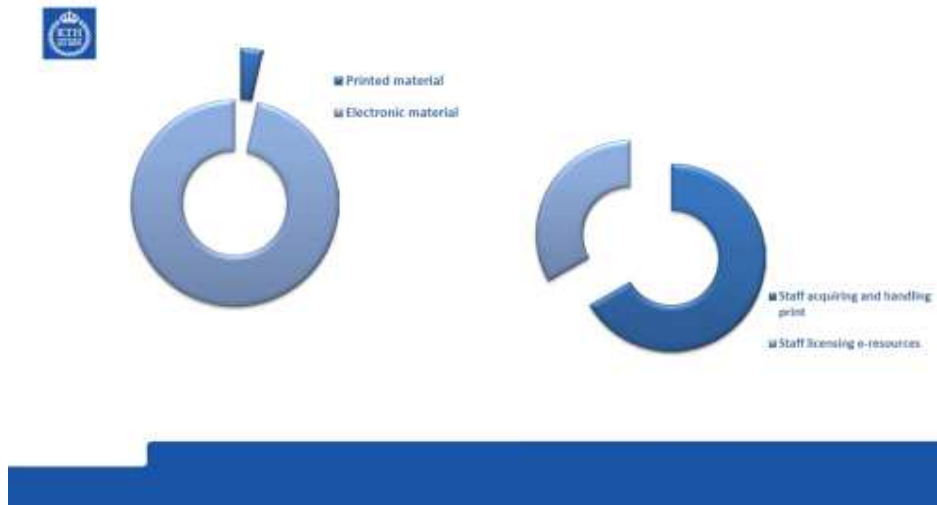
<http://docs.lib.purdue.edu/iatul/2014/infolit/4/>

Uutta aineistopolitiikkaa

IATULin runsaassa ohjelmassa käsiteltiin myös kirjaston kokoelmia, tiloja ja palveluita muuttuvassa teknisessä ja elektronisessa ympäristössä. **Cecilia Heyman Widemark** (Library of the Royal Institute of Technology, Stockholm) piti mainion esitelmän kirjastonsa aineistopolitiikan uudistamisesta.

Royal Institute of Technology (KTH) on Ruotsin suurin ja vanhin teknillinen korkeakoulu, jossa yhteen tiedekuntaan kuuluvat 10 koulua edustavat laajasti luonnontieteitä ja tekniikan eri osa-alueita, mm. tietotekniikkaa, kemiaa, arkkitehtuuria, bioteknologiaa. Opiskelijoita on 13400, tohtoriopiskelijoita 1900 ja henkilökuntaa 4900.

Kirjaston aineistomäärärahoista vuonna 2013 96,5 % (3 376 200 €) käytettiin e-aineistoihin ja 3,5 % (122 877 €) painettuihin aineistoihin. Painettujen aineistojen hankintaan ja käsittelyyn käytetään kirjastossa enemmän aikaa ja henkilökuntaa kuin elektronisten aineistojen lisensointiin ja hallinnointiin (kuva 1). Epätasapaino kustannusten ja voimavarojen kohdentamisessa on niin suuri, että sen tulisi kirjaston mielestä heijastua koko organisaatioon.

Kuva 1

Organisaation uudistaminen aloitettiin kirjaston hankintayksiköstä. Yksikössä hoidetaan sekä painetun että e-aineistojen hankinta, luettelointi, metadatatyö ja jakelu. Koska vain muutamalla työntekijällä oli osaamista e-aineistojen lisensoinnista ja hallinnoinnista ja monessa tapauksessa työnkulku oli yhden henkilön varassa, koko toiminta oli haavoittuvainen. Paitsi että osaamista oli tarpeen jakaa useammalle, oli myös ajantasaisesti kirjaston kokoelmien kehittämispoliittikka ja hankinnan suuntaviivat.

Kirjaston on mietittävä tilojen käyttötarkoitusta ja emo-organisaation kirjastolle asettamia odotuksia.

Vuonna 2013 kirjasto lopetti viimeistenkin painettujen lehtien hankkimisen. Sama oli tehty jo vuosia aiemmin lehdille, joista oli olemassa e-versio. Se, että painetuista lehdistä isoa osaa ja painetuista monografioista suurinta osaa ei ole koskaan käytetty, antaa kirjastolle aihetta miettiä tilojen käyttötarkoitusta ja emo-organisaation kirjastolle asettamia odotuksia. Nyt toteutettua aineistopolitiikan uudistamista laajempi organisaatiouudistus joutuu ottamaan kantaa näihin kysymyksiin.

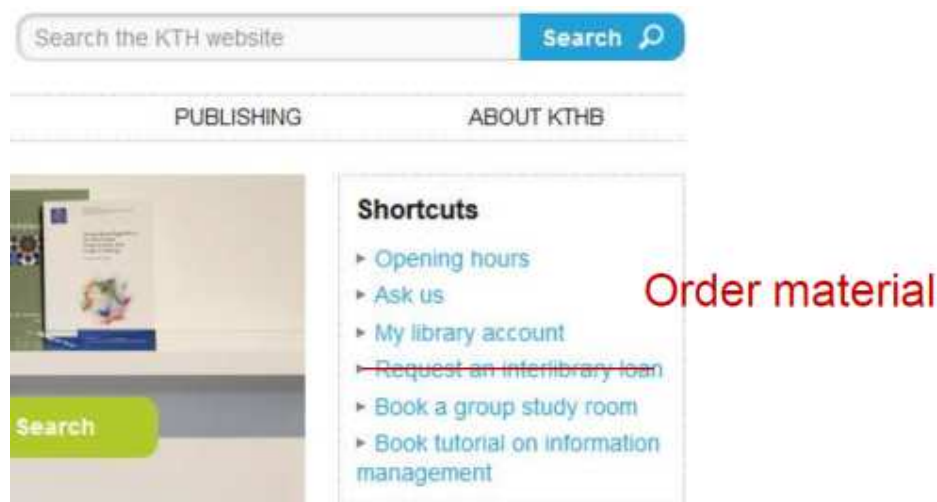
Uuden aineistopolitiikan laatimista varten muodostettiin neljän hengen työryhmä, jonka jäsenistä kaksi teki töitä e-aineistojen ja niiden lisensoinnin parissa ja kaksi painetun aineiston hankinnassa ja luetteloinnissa. Ryhmän tehtävä oli laatia aineistosuunnitelma (media plan), johon tulisi sisältyä hankintapolitiikka, kokoelmienhoito ja karsinta. Koko henkilökunta sai ottaa kantaa suunnitelman sisältöön ja vastaantuleviin kysymyksiin ennen kuin ne menivät kirjaston johdon hyväksyttäväksi. Nelisen kuukautta kestäneen työn tuloksena syntyi ytimekäs dokumentti, johon on kirjattu uudistetun hankintapolitiikan ja kokoelmien hoidon keskeiset periaatteet:

- Aineistoa hankitaan ensisijaisesti kysynnän mukaan (Patron Driven Acquisition). Tavoite on toimittaa loppukäyttäjälle hänen tarvitsemansa aineisto mahdollisimman nopeasti ja mahdollisimman helposti käytettävässä muodossa
- Kirjasto ei enää hanki painettua aineistoa muuten kuin pakon edessä. Jos aineisto ei ole saatavissa e-muodossa, se kaukolainataan. Painettua aineistoa karsitaan ja osittain korvataan e-aineistoilla

- E-versio hankitaan aina ennen painettua
- Painettu aineisto poistetaan, jos kirjastolla on vastaava e-versio

Uusi aineistopolitiikka on osoittautunut toimivaksi. Parannukset työkuluissa ja uusien taitojen omaksuminen ja jakaminen työyhteisössä ottavat kuitenkin oman aikansa. Paljon on myös tehtävää painettujen kokoelmien hoidossa, erityisesti kokoelmien karsinnassa.

Työn kuluessa havaittiin myös muita kehittämiskohteita. Kaukolainaus ja kirjaston ostot tulisi yhdistää ja kotisivulle tehdä aineiston tilauksia varten asiakkaalle oleellinen linkki (kuva 2). Asiakkaan ei tarvitse tietää, mistä aineisto hänelle hankitaan, kunhan kirjasto vastaa tarpeeseen. Toiveita asetettiin myös uuden sukupolven kirjastojärjestelmille. Minkälaisia välineitä ne antavat kirjastolle, joka on siirtymässä aineiston hankkimisesta aineiston välittämiseen?

Kuva 2

Cecilia Heyman Wildmarkin esitys: <http://docs.lib.purdue.edu/iatul/2014/plenaries/9/>

IATUL 2014 konferenssin kaikki esitykset: <http://docs.lib.purdue.edu/iatul/2014/>

Mirja Laitinen, Nina Kivinen ja Eila Elomaa